

**MIT TANÍTHAT NEKÜNK THUKÜDIDÉSZ A
POPULIZMUSRÓL**

Rögtönzött gondolatok Geoffrey Hawthorn emlékére

Thomas Osborne

Bristoli Egyetem

© Thomas Osborne

Szociológiai, Politikai és Nemzetközi Tanulmányok

Iskola Bristoli Egyetem

01-17. sz. munkadokumentum

Tom Osborne a Bristoli Egyetem (Egyesült Királyság) társadalom- és politikaelmélet professzora. Jelenleg a Leverhulme Trust Major Research Fellowship ösztöndíjasa a politikai etikáról és a kortárs liberalizmus válságáról szóló projektjéhez.

Cím: TŰKÜDIDÉSZ MIT TANÍTHAT NEKÜNK A POPULIZMUSRÓL

Rögtönzött gondolatok Geoffrey Hawthorn emlékére

Név: Thomas Osborne

Absztrakt:

Ez a munkadokumentum néhány, többnyire rögtönzött megjegyzésből áll a populizmus, a liberális demokrácia és az úgynevezett igazság utáni politika kérdésével kapcsolatban. Vidáman adaptálja a görög történész, Thuküdidész néhány meglátását, hogy rámutasson arra, hogy - ellentétben a mai politikai közvélemény-keltéssel - a populizmus aligha újszerű probléma a kortárs liberális demokráciákban, miközben elismeri, hogy jelenlegi változatai, és különösen egyes jobboldali változatai mindezek ellenére nem kevésbé nyugtalanítóak.

MIT TANÍTHAT NEKÜNK THUKÜDIDÉSZ A POPULIZMUSRÓL

Rögtönzött gondolatok Geoffrey Hawthorn emlékére

Thomas Osborne

Mint tudjuk, manapság sok a populizmus. Volt Brexit, Johnson, Farage, majd Donald Trump, továbbá Orbán Viktor, Milos Zeman, és ott van Putyin és Erdogan - nehéz megmondani, hogy az utóbbi kettő pontosan populista-e, de úgy tűnik, hogy ugyanannak a pillanatnak a részei, mint a többiek. Aztán ott volt Berlusconi, az idősebb Le Pen, majd az ifjabb Le Pen... plusz az utóbbi idők baloldali populizmusai vagy kvázi populizmusai: Syriza, Podemos, Corbyn. A vélemények megoszlanak arról, hogy mit is kell ebből kiindulni, bár a véleményekből önmagukban sincs hiány - ezek nagy része szakértelemnek álcázza magát (sőt, manapság hirtelen úgy tűnik, hogy még több szakértője van a populizmusnak, mint populista - ez a legironikusabb, ha valaha is volt ilyen, tekintve a populisták tipikus gyűlöletét minden szakértő iránt). Az olyan kritikusok, mint Jan-Werner Müller (2016), óva intenek attól, hogy a populizmust egy dolognak tekintsük. Igaza van. De van-e valami sajátossága a jelenlegi hullámnak? Az egyik, hogy a populizmus nem fasizmus. Sok jobboldali populizmusban persze van némi tekintélyelvűség, de egyik sem nevezhető egyértelműen fasisztának, sőt valószínűleg nem is tart abba az irányba (a Front National, ha valami, akkor az ellenkező irányba látszik haladni), és talán éppen ez a jelentősége a mostani tétel nagy részének, hogy nagyjából megpróbálnak a modern liberális demokráciák játékszabályain belül maradni. Sem Boris Johnson, sem Jeremy Corbyn nem akarja lebontani a brit államot, és nem akar katonai ruhát felvenni. Trump populista, de - Corbynhoz hasonlóan - inkább egy meglévő pártapparátust foglalt el, minthogy új pártot talált volna ki, vagy a semmiből jött volna egy korábban marginalizált párttal. A populizmus manapság úgy tűnik, hogy a legtöbbször inkább a liberális demokrácián *belül*, mint azon kívül van.

Mindezekre különböző magyarázatok vannak, amelyek nagyjából gazdasági és politikai magyarázatokra oszthatók. A populizmus egyik elterjedt, általában nagyjából marxista elmélete szerint a populizmus a kapitalista válságok ambivalens hatása; a populizmus a válság jele, de potenciálisan a megújulásé is (lásd például Laclau 2014). Ez önmagában nem rossz dolog, amennyiben sokan még a baloldalon is így gondolják, hiszen a liberális demokráciák általában nagyon szűkösek a politikai lehetőségek szempontjából, és a populizmusok - vagy legalábbis a baloldaliak - legalábbis gesztusokat tehetnek egy hiteles, úgynevezett "progresszív" menetrend felé. Gyakori nézet, hogy a jelenlegi hullámnak minden a globalizációhoz van köze, és ezt a nézetet maguk a populisták egy része is osztja, például Trump. A globalizáció, szól a történet, csodákat tett néhány emberrel, nevezetesen a már gazdagokkal és esetleg - bizonyos érvek alapján, például Barack Obama érvei alapján - a globális szegényekkel, de rosszat tett a hagyományos munkásosztályokkal; innen a kékgalléros trumpizmus, és az amerikai választások során Bernie Sanders (majd Hilary Clinton) ellenséges hozzáállása a Csendes-óceáni Partnerséghez, a Brexit-ellenesség az EU-val szemben Észak-Anglia egyes részein és így tovább.

Ostobaság lenne tagadni, hogy az ilyen típusú narratívában van igazság, és senkit sem lephet meg, hogy a globális szabadkereskedelem világszerte mindenféle helyeken protekcionista mozgalmak és nacionalista ellenérzések formájában visszahatást vált ki. De ez nem magyarázza meg a jelenség látszólagos általánosságát (amely messze túlmutat az elaggott munkásosztálybeli szavazók jelentős csoportjain), és azt sem feltétlenül, hogy miért kellene egy kifejezetten populista

formája (demagógia, az elit gyűlölete, paranoid fantáziák a heteronómiáról, az "irányítás visszavételének" ostoba retorikája, félelem és gyűlölet az establishmenttől). A Brexit például részben a globalizációról szólhat; és sokan mondták is, hogy az, de a globalizáció nem magyarázza azt a sajátos populista jelleget, amelyet a tiltakozás módjaként vett fel. Ehhez politikai magyarázatokhoz kell folyamodnunk. A populizmus önmagában nem rezsimtípus, inkább a populizmusoknak vannak spektrumai, amelyek különböző rezsimtípusokhoz ragaszkodnak, de egyfajta kritikai képzeletet képvisel a kormányzatról és a politikáról (Molyneux és Osborne 2017). Minden populista enyhén szólva szkeptikus a liberális demokrácia normáival szemben. Valószínűleg valóban igaz az a megállapítás, hogy a populizmusok általánosságának köze van a liberális demokráciák kormányozhatóságának válságához, és kétségtelen, hogy ennek önmagában is köze van a globalizációhoz és az infrazemzeti politikai paraméterek aláadásához, még ha nem is ez a teljes történet.

A populizmusról való politikai gondolkodás egyik módja az, ha megfigyeljük, hogy a liberális demokráciák bizonyos szempontból ellentmondásos vállalkozások. Liberalizmusokból és demokráciából állnak; és a demokrácia és a liberalizmus, mint tudjuk, nem mindig jár együtt. Hitler - többek között - egy demokratikus választás terméke volt, de nem volt éppen liberális. A Brexit demokratikus "döntés" volt, de nem biztos, hogy liberális (bárhogyan is definiáljuk ezt a fogalmat). Amit a populisták általában nem szeretnek a liberális demokráciában, az valójában a liberális része - nem annyira a demokrácia része, hanem a képviselet alapelve. Itt egyfajta "gyanús demokráciáról" van szó, ahol a képviselet apparátusai (a parlamenti rendszer, a parlamenti "osztály", az elit, a kedvenc "szakértők" és így tovább) populista ellenségeskedésnek vannak kitéve, éppen azért, mert nem eléggé vagy nem a megfelelő módon reprezentatívak. Valójában a populisták általában nem kedvelik a képviseletet *önmagában*; nem értik azt: azt akarják, hogy a hatalom azonnal kifejező legyen, közvetítés nélkül; azt a fajta hatalmat akarják, amelyet a nagy német politikai teoretikus, Wilhelm Hennis "az identitás elvének" nevezett - a közvetítés nélküli hatalom fantáziáját (Hennis 2009). Minden populista úgy gondolja, hogy a demokráciának a lehető legközvetlenebbnek kell lennie, amíg az *az ő* demokráciájuk. A populisták szerint a képviselők hajlamosak zárt üzletté válni - egy önmagát kiszolgáló elit ("mind egyformák", a "Westminster-kabala"); nem azt teszik, amit azok mondanak nekik, akik megválasztották őket, de úgy tűnik, mintha azt gondolnák, hogy valamiféle függetlenséggel rendelkeznek, hajlamosak egymás között fecsegni, anélkül, hogy egyenesen véghezvinnék a dolgokat. A liberális rendszerben a politikai képviselők mondókák, nem pedig cselekvők. Azok, akik fecsegnek, hajlamosak túlságosan nagyra értékelni és túlságosan toleránsak másokkal szemben ("vérliberálisok"), és nem törődnek kellőképpen azoknak az embereknek az érdekeivel, akik őket képviselőkké tették. A populisták hajlamosak arra, hogy a képviselők - nevetséges módon - úgy gondolnak magukra, mint a döntések független bírúira, akik saját jogon döntenek, nem pedig mint azok pusztá küldötteire, akik megválasztották őket.

Természetesen a liberalizmussal és a képviselettel szembeni ilyen populista ellenszenv leggyakrabban a jobboldalról érkezik. De a közvetítés nélküli hatalom fantáziája a baloldaltól is érkezik. Ezt különösen a populizmus latin-amerikai változataiban láthatjuk az elmúlt években⁵⁰. De vannak itthonhoz közelebbi változatok is. A Corbynizmus például nagyrészt az identitás elvéből fakadó fantázia. A liberális politika, ez teljesen igaz, hajlamos a dolgokat a közép felé terelni. A populista baloldalon egyesek úgy tekintenek az olyan politikai mozgalmakra, mint a Corbynizmus, hogy legalább elmozdítják a vitát erről az unalmas középmezőnyről, még ha végül nem is nyernek.

A lényeg egyébként nem az, hogy a populizmusban bármi újdonság lenne; még csak az sem, hogy szükségszerűen patológikus lenne (bármit is jelentsen ez). Sokkal inkább az, hogy minden liberális demokráciának része, hogy vannak populista elemei; Blair, aki a nép hercegnőjéről fecsegett, része volt a New Labournak, de nem feltétlenül a legrosszabb része. Ahogy Müller mondja, a populizmus a demokrácia árnyéka. Bizonyos fokig elkerülhetetlen, sőt (esetleg) kívánatos. A lényeg inkább az, hogy ha jelenleg több a populizmus, az azért van, mert a liberális demokrácia liberális aspektusa - a képviseleti és döntési jogkör - új módon válságba került; és találgathatunk ennek okairól - globalizáció, igen, de kétségtelenül olyan tényezők is, mint a liberális demokrácia reális alternatíváinak hanyatlása, valamint a minket kormányozók gyávasága, hogy nem védik meg a képviseleti kormányzás elveit. Nem álltunk ki eléggé a képviselet elve mellett, mint a közvetlen demokráciáról szóló fantáziákon felüli érték mellett, nem csak mint annak szükségszerű második legjobbja (ez lenne Rousseau), hanem mint jobb és végső soron demokratikusabb; és jobb, pontosan a Hennis által felvetett okok miatt; hogy a politikai hivatal *bizalom*, és szükségszerűen az, és hogy a képviseleti kormányzás célja, hogy "megvédje a népet a bajtól", hogy megvédje a *salus populus-t*, hogy legyen egy olyan implicit szerződés, amelyben a nép a kormányzati feladatokat azokra bízta, akikben megbízta, hogy megvédjék az érdekeiket, nem csak frakciószerpontból - a populizmus mindig frakciószerpontú -, hanem mint egészet, ami mindig mérlegelést, egyensúlyt, kompromisszumot igényel, nem pedig a tiszta döntés fantáziáját. Ha lett volna bátorság ennek felismerésére - hogy a liberális demokráciáknak alapvetően (Bernard Williams kifejezésével élve) így van "értelme" -, akkor soha nem lett volna Brexit-népszavazás - egy mélyen antidemokratikus eszköz, ha valaha is volt ilyen.

A Brexit egy másik dologra is rávilágított a populizmusokkal, illetve nagyon sokukkal kapcsolatban: az igazsághoz való meglehetősen sajátos viszonyukra. Mostanában sokat hallottunk a tények utáni vagy igazság utáni politikáról, de valójában azt lehet mondani, hogy a populizmusok egy sajátos igazságmondást testesítenek meg. Nem annyira igazság utániak, mint inkább az igazsághoz való másfajta hozzáállásba ágyazottak. A legjobb útmutató mindehhez tulajdonképpen a klasszikus görög történetész, Thuküdidész a Kr. e. 5th. századból, aki valószínűleg a populizmus első és szinte biztosan a legjobb teoretikusa (Thuküdidész 2013-as kiadása). A Thuküdidészhez való folyamodás arra szolgál, hogy megmutassa, hogy a különböző populizmusok egyidősek magával a demokráciával. Thuküdidész az elsők között írta le a populizmus mint a politikai diskurzus egyik formájának szerkezetét, amikor a peloponnészi háború idején elbeszélte Kleón viselkedését a Myteline-epizód kapcsán. Kleón gyűlölte az athéni nemességet - ők voltak az elit, az establishment. Kleón pedig populista volt. Ő vette rá az athéniakat, hogy i. e. 427-ben rendeljék el Myteline lakosainak lemészárlását, miután azok elpártoltak az athéniak védelmétől; a közgyűlésben ülő athéniak aztán meggondolták magukat, és megfontolásból úgy döntöttek, hogy nem hajtják végre a mészárlást; de Kleón, a demagóg rábeszélte őket, hogy ragaszkodjanak az eredeti, kíméletlen tervhez - és valóban több mint 425 ezer mytelinei lakost végeztek ki. A thuküdidészi beszámoló azért hasznos, mert nem egyszerűen elutasító a populizmussal szemben; Thuküdidész úgy tűnik, hogy hevesen nem kedveli Kleónt, de nem tűnik annyira meglepettnek tőle, és nem is riasztja különösebben, hogy demagóg. Thuküdidész hűvös megértése az, ami itt hasznos. A populizmus logikája az ő beszámolójában négy alapvető, ma is érvényes szakaszban foglalható össze. Ezek az egyenes beszéd elvei; a nép erkölcsi jósága és kiszolgáltatottsága; a kíméletlenség és a

az ellenséggel szembeni rettenthetetlenség; és a szilárd vezetés, amely ráébreszti az embereket, hogy saját jószáguk a saját legnagyobb ellenségük lehet.

Az első alapelv szerint a retorikát mások használják, nem mi. Mi - mi, populisták - a dolgokat nem szűkszavúan látjuk, és egyenesen beszélünk. Ne hallgassatok díszes beszédekre, mondja Kleón az athéniaknak: "Ti már megszoktátok, hogy a szavak nézői vagytok, és a tettekre figyeltek". Ez egy csodálatos mondat és tipikusan populista. Párhuzamba állítható a gúnyolt liberális elit kortárs kritikájával: csak beszélnek, de nem tesznek semmit. Mi viszont egyenesen beszélünk. Nos, ez talán nem hangzik populizmusnak, amely végül is a retorikával és a demagógiával való kapcsolatáról ismert, de valójában könnyű belátni, hogy a legtöbb populizmus valójában inkább cselekvőnek, mint beszélőnek mutatja magát. Ez Donald Trump, aki azt mondja (és mondja újra és újra): falat fogunk építeni. Éppen artikulálatlanságával jelzi (ha persze valójában nem is *mondja ki*), hogy nem a beszédről van szó, emberek, hanem arról, hogy a dolgok megvalósuljanak. Ez egyébként Trump volt a kampánykörúton. Majd ha bekerülök a Fehér Házba, emberek, akkor majd elrendezzük. Újra nagyszerűek leszünk. Minden gyönyörű lesz. Akik kritizálták Trumpot, amiért nem fejleszt politikát, félreértik a dolgokat: a politika a liberálisoknak való, a politika a beszédről szól; a cselekvők csak haladnak a dolgokkal. Mindannyian tudjuk, mit kell tenni: távol kell tartanunk a mexikóiakat, fel kell rúgnunk a Csendes-óceáni Partnerséget, és valószínűleg még egy csomó más dolgot, amiről nem is kell beszélni - ne aggódjon, bízza csak rám, én tettes vagyok, majd én megoldom. Rengeteg politikus használ ilyen retorikát, még akkor is, ha nem kifejezetten populisták. Margaret Thatcher például; bár ő ezt nemi szempontból fogalmazta meg - "ha azt akarod, hogy valami kimondásra kerüljön, kérdezz meg egy férfit; ha azt akarod, hogy valami megtörténjen, kérdezz meg egy nőt". Bizonyos értelemben még a Corbynizmus is ezt a logikát követi. Egy cinikus azt mondaná (némi joggal...), hogy Corbynnek nincs szüksége politikára mint olyanra; Corbyn számára a cselekvés egyszerűen arról szól, hogy kitart egy erkölcsi álláspont mellett, függetlenül a (politikai) következményektől. Ez csak egy másfajta felfogás arról, hogy mi a "csinálás". A Brexit is telítve van ezzel a diskurzussal. Csak haladjunk, a Brexit az Brexit... Vagy ahogy a Question Time egyik nézője mondta: "Miért nem tudunk most azonnal elmenni?"

A második alapelv az, hogy az emberek (bármik is legyenek azok) erkölcsileg jók, jóindulatúak, nagylelkűek, és - legalábbis a vezetői populizmusnak nevezhető esetekben - néha saját maguk legnagyobb ellenségei. Az ellenségeink - mondják a populisták - kihasználják jóindulatunkat és nagylelkőségünket. A népi egyszerűség, az erős erkölcsi értelemben vett "naivitás" doktrínája itt szerves részét képezi. Thuküdidész szerint Kleón mondja ezt: "a műveletlenség a felelősségtudattal párosulva általánosabb haszonnal jár, mint a fegyelmetlen okosság; és hogy a műveletlen emberek... jobban irányítják a városokat, mint értelmiségi feljebbvalóik". Lehet, hogy az emberek kissé buták, még saját maguk miatt is, de jók, egyszerűek, becsületesek. (És ha rosszat tesznek, azt csak azért teszik, mert a társadalom megtisztítása érdekében muszáj - az ember önzetlen okokból tesz rosszat, ahogy azt esetleg még egy olyan szörnyűség követői is állítják, mint a Fülöp-szigeteken Duterte...). Az okos emberekkel van a baj. Az évszázadokon át visszhangzik a tanulás, a szakértelem, mindenfajta értelmiség irtózása, ami úgy tűnik, hogy szinte minden populizmusnak abszolút központi eleme. Ugyan már, mondják, lehet, hogy ezek az emberek sokat tudnak, de nem ez a lényeg, nem igaz, és ti, a nép, annyira kiszolgáltatottak vagytok nekik, mert a jószágotok miatt még arról is meggyőztek benneteket, hogy a klímaváltozás megtörténik, és rajtunk múlik, de mindannyian tudjuk (ahogy egy populista rovatvezető egyszer bölcsen

megjegyzte), hogy "az időjárást nem lehet megváltoztatni". Szakértők, okos emberek, lehet, hogy ismerik a tényeket, de az nem igazán, hogy tudják, hogyan

a dolgok valójában azok, mert van egy mélyebb igazság, a józan ész igazsága, és ezt mindannyian tudjuk; mindez azt jelenti, hogy a tényekkel való könnyelmű bánásmód nem feltétlenül cinikus vállalkozás (amelynek köze van a hazugsághoz bármilyen egyenes értelemben), hanem egyszerűen annak a ténynek az eredménye, hogy a populisták számára a tények olyan dolgok, amelyeket a felszínen dobnak elének, a gyanú tárgyai. Fontos azonban látni, hogy ez a nézet egyidős magával a demokráciával; nem a mi dicstelen posztmodernizmusunk terméke, ahogy egyesek állítják, az igazság Bruno Latour általi elárulása, vagy bárki másé - ez valamiféle "népi igazság" felértékelődése a puszta tényekkel szemben.

A harmadik alapelv az, hogy nektek, a népnek, rá kell jönnötök, hogy az ellenségeitek és ellenfeleitek nem olyan nagylelkűek, mint ti; ők csak nevetnek rajtatok, és amint tehetik, kihasználnak benneteket; mert ők könnyörtelenek és félelmet nem ismerőek, míg mi kedvesek vagyunk, *túl* kedvesek. (És ha valaha is könnyörtelenek és félelmet nem ismerőek vagyunk - megint a Duterte-logika -, akkor az azért van, mert az ellenségeink könnyörtelenek és félelmet nem ismerőek, tehát nem a mi hibánk.). Kleón azt mondja az athéniaknak, hogy megérti, hogy engedékenyek akarnak lenni, és teljes mézszárlás nélkül elengedni a mítoszokat, és ez jó (erkölcsi értelemben), hogy engedékenyek, de meg kell érteniük, hogy maguk a mítoszok, és mindenki más, aki ellen akar állni az athéni hegemoniának, csak kinevetik őket emiatt. A probléma az volt, hogy eleve túl kedvesek voltunk a Mytelinesekkel, ezért nem volt mitől félniük, és így úgy érezték, azt csinálhatnak, amit akarnak: "Az ellenségeink" - mondja Kleón - "nem olyan emberek, akiknek jogos félelmeik vannak; ők csak olyanok, akik kihasználják a mi jóindulatunkat és igazságérzetünket". Valójában Kleón keményen fogalmaz az emberek igazságszeretetével kapcsolatban; keményfejűnek kell lennünk, és rá kell jönnünk, hogy mások nem adnak nekünk igazságot, így jobb, ha mi sem adunk nekik. Ezért hízeleg nekik a jóságukért, de azt mondja nekik, hogy ne legyenek olyan jók. A Mytelines lemezszárlása megmutatja, ki a főnök, és elrettent másokat, és ez a legjobb, hiszen a pusztá túlélésünk forog kockán. Ezért a populizmus történetében a kiszolgáltatottak démonizálása: migránsok, menekültek, mexikóiak - persze, hogy együtt érzünk velük (erkölcsileg), és persze, hogy igazságos lenne többet tenni, de ezzel csak a kezükre játszanánk, és ők sem tennék ugyanezt értünk... A Brexit nagyon is erről szólt, és Trump abszolút erről szól. És a migrációs válság: mindannyian együtt érzünk azzal, ami történik, de lássuk be, ha beengedjük ezeket az embereket, akkor néhányan közülük terroristák lesznek, és amúgy is elárasztanak minket az értékeikkel, amelyek nem a mieink (Farage alapvetően). Keménynek tűnhet azonban az ilyesmit Corbynra fogni, de ez azért van, mert a Corbynizmus nem igazán vezetői populizmus (mondhatnánk, ha az lenne!) - Corbyn számára az emberek (vagy azok, akik őt ilyen lázasan támogatják) eredendően jók, és nincs igazán szükségük erős vezető jóindulatú korrekciójára; vagyis a Corbynizmus nem vezetői populizmus, hanem erkölcsi populizmus, vagyis nagyrészt politikaellenes populizmus.

Negyedszer, legalábbis a vezetői populizmusok esetében ez azt jelenti, hogy csak a keménység fog működni, az engedékenység nem; és a vezető szerepe gyakran az, hogy rávegye az embereket, hogy keménynek kell lenniük, még akkor is, ha jó természetük és erkölcsi igazságérzetük arra készíti őket, hogy visszafogják magukat. A vezetőnek meg kell mutatnia, hogy valójában ellenségeink jobban fognak tisztelni minket, ha keményen viselkedünk velük. "Mindenesetre az emberi természetből fakad, hogy megvetjük azokat, akik elnézőek velünk szemben, és tiszteljük azokat, akik szembeszállnak velünk". Az ellenségeink tisztelni fognak minket a kegyetlenségünkért! Ez talán szélsőségesen hangzik,

de nem mindig van így; itt van például Boris Johnson, aki azt mondja, hogy az európaiak sokkal többet fognak rólunk gondolni, ha szembeszállunk velük és kilépünk az EU-ból, mintha maradnánk. Meg fogják köszönni nekünk! De a populista vezetés lényege, hogy arról szól.

szeretettel és elnézően korrigálva az emberek jobb természetét. Vegyük észre, hogy mindebben van némi különbség a fasiszta és a populista vezető között. Ahogy Theodor Adorno írta (a freudi elméletről és a fasiszta propagandáról szóló nagyszerű tanulmányában), a fasiszta vezető fölényes, közömbös; bizonyos értelemben nem is szereti a népét (innen a fasizmus követőinek mazochista eleme) (Adorno 1991). A populista vezetőt ezzel szemben bizonyára szeretik, de általában viszontszereti őket; jobban látja az érdekeiket, mint ők, de jellemzően úgy szólítja meg őket, hogy "barátaim" (Boris Johnson), és az ő szintjükön látja magát. A populizmus tehát körös-körül nárcizmus; alapvetően egy szeretetvendégség, és ez a lényeg.

Nos, a taxonómiákat általában kerülni kell, de a Corbyn-példa, mint már említettük, valamiféle különbséget tesz a vezetői populizmus és az erkölcsi populizmus, vagy talán a realista (politikai) populizmus és az idealista (politikaellenes) populizmus között. A realista populizmusban a vezető azért van, hogy az embereket a jobbik természetükből vezesse (Trump a kampánykörúton: figyeljetelek, persze, hogy itt akarjuk tartani az összes muszlimot, mert jó emberek vagyunk, de előbb ki kell derítenünk, mi a fene folyik itt, és addig távol tartani őket, amíg nem tudjuk), miközben jónak tartja őket és fenntartja a nárcizmusukat; az idealista populizmusban a vezető elfogadja az embereket olyannak, amilyenek, majd egyszerűen azért felel, hogy ezt az álláspontot tartsa. Corbyn számára az, hogy a mozgalma társadalmi mozgalom, jó dolog; a Labour támogatói számára, akik szerint a Labournak politikai mozgalomnak kellene lennie, nem az. A cinikusok persze azt mondanák, hogy a Corbyn-féle idealista, identifikációs vezetésnek mindig van kompenzációs hatása; az idealizmus és a jó szándék mögött általában apparátusok, szervezők és végrehajtók, a jóindulatú populista álca mögött a sztálinista hátsó szobafiúk állnak. Kétségtelen, hogy minden Jeremy Corbyn mögött ott van egy Seamus Milne megfelelője.

Mindez több irányba is vezethet. Az első az, hogy egyszerűen azt kell mondanunk, hogy a populizmus már régóta velünk van, egy spektrumon mozog, és hogy ritkán, vagy soha nem találkozunk vele a maga tiszta formájában (bármi is legyen az). A populizmusok mindig hibridek, különösen akkor, amikor hatalomra kerülnek - mert akkor elkerülhetetlenül mindenféle kompromisszumokat kell kötniük a meglévő politikai megállapodásokkal (ahogyan azt Trump esetében most fogjuk tapasztalni). Nem arról van szó, hogy a populizmus más politikai ideológiák helyét vette volna át, azon egyszerű oknál fogva, hogy a populizmus nem egyetlen politikai ideológia; sokkal inkább a hatalom hatása, a hatalom olyan víziója, amelyben nincs helye közvetítésnek vagy pusztán "képviselőnek", a hatalom azonosságának elvének antiliberalis fantáziája (lásd erről Riker 1982).

Ez azt jelenti, hogy nem lehet teljesen igaz az az elképzelés, hogy valahogyan a tények utáni társadalomban élünk. Ez túlságosan hirtelen változást sugall, és az itt elhangzottak nagy részének lényege ennek aláásása. A populista diskurzus talán felerősödött, de a dolgok végrehajtásának körülményei nem változtak meg gyökeresen. Ez nem lehet teljesen helyes, másrészt azért sem, mert bizonyára soha nem voltunk olyan társadalomban, ahol a politika egyértelműen a tényeket követte volna: Machiavelli óta tudjuk, hogy a hazugság kifizetődő a politikában, és ezt a politikusok és mások is tudják. De mégis van valami a gondolatban; bár talán nem "tény utáni", hanem "nem tényszerű" kellene mondanunk. Mert nem arról van szó, hogy a populisták nem hazudnak, sőt még csak nem is arról, hogy nem hazudnak többet, mint mások; hanem inkább arról, hogy a hazugság - a tények

- mint láttuk, másfajta jelentéssel bír számukra. Itt van egy jól ismert idézet Donald Trump kampánykörútjáról a 2015.

"Gyönyörű beszédet mondtam. Szerintem csodálatos volt. Minden rendben volt. Másfél héttel később megtámadtak. Más szóval, átmentek - és hazudtak. Kitalálták az egészet. Az illegális bevándorlásról beszélek... Meg kell állítanunk az illegális bevándorlást. Meg kell tennünk. Meg kell tennünk. Meg kell tennünk. És amikor azt hallom, hogy néhányan, akik ellen indulok, beleértve a demokratákat is, azt mondják, hogy falat kell építenünk, emberek. Falat kell építenünk. Csak annyit kell tenniük, hogy elmennek Izraelbe, és megkérdezik, hogy működik a faluk? A falak működnek!"

Mark Thompson, aki ezt a részletet idézi a tény utáni politikáról szóló nemrég megjelent könyvében (2016), megjegyzi, hogy a parataxis példáit tartalmazza, egy klasszikus demagógiai technikát, amely olyan állítások egymás mellé helyezését foglalja magában, amelyek nem feltétlenül kapcsolódnak egymáshoz (ellentétben a hipotaxissal, ahol igen). Ez egy kicsit túl sok retorikai hitelt ad Trumpnak. Itt nem annyira a parataxissról van szó, hanem a könyörtelen ismétlésről, sok nyilvánvaló, mögöttes logika nélkül (építsetek falat, emberek...). Ennek az a hatása, hogy a hallgatóság arra következtet, hogy a beszélő tudja, mit mond, még akkor is, ha valójában nem mondja ki (a kétértelműség, az értelmetlen ismétlés és a szemantikai következtetésnek teret engedés klasszikus populista technika, míg a fasiszta demagógok hajlamosak voltak kibetűzni a dolgokat); más szóval, a beszélő és a hallgatóság nárcisztikus azonosságának megerősítése. De ami ennél is fontosabb, ez a pusztán nyelv redundanciájának performansa, hogy megragadja a nap követelményeit; az üzenet az, hogy a nyelv nem elég, tettekre van szükségünk, nem artikulált szónokokra. Nem is igazán arról van szó, hogy az igazság utáni állapotról van szó. Más emberek persze hazudnak, de Trump nem: ő egyszerűen megmondja, ahogy van. Beszédet mondott, aztán az emberek hazudtak róla. Ugyanúgy a hazugság ellen van, mint bárki más. Hát persze! De az artikulálatlanság *performatív*; demonstrálja, jelzi a pusztán beszéd redundanciáját; ami azt jelenti, hogy a beszéd funkciója nem informatív, hanem affektív. Az igazmondás tehát a legtöbb populizmus számára inkább az affektus jelensége, mint a denotációé, vagyis a pusztán tényeké - tehát ebben az értelemben, amíg a mondanivalót, amit el akarsz mondani, és amit az emberek mind tudnak (ki kell lépnünk az EU-ból, falat kell építenünk...), a pontos tények, a pusztán beszéd, a pusztán beszéd pontos formája nem igazán számít. A Brexit csatabusz... A liberálisok számára ez egy hazugság volt. Ez a) hamis számadat volt, és b) teljesen független volt bármilyen konkrét szakpolitikai javaslattól (senki nem terjesztett elő semmilyen komoly tervet arra vonatkozóan, hogy pontosan hogyan és mit és hová "térítenének vissza"). Boris Johnson és a többiek ezt vállalták. Azt mondták, hogy nem számít, hogy hazudtak, vagy azt, hogy oké, ez nem egészen a megfelelő számadat, de az elv helyes? Talán egyikről sem; talán inkább arról volt szó, hogy a pontos számadat lényegtelen; hogy az elv számított, hogy az EU a "mi" pénzünket használja fel, nem pedig ez vagy az a számadat, vagy általánosabban csak azt a populista igazságot jelezték, hogy *ők* azok, akik *ők*, *mi pedig* azok vagyunk, akik mi vagyunk. Vegyük vissza az irányítást!

Mindez nem jelenti azt, hogy a harci busz számadat nem volt egyenesen hazugság. Inkább az a kérdés, hogy milyen hazugság volt; úgy tűnik, hogy itt inkább a *nyílt hazugság* esete áll fenn, amit ismét Adorno javasolt. A fasiszta propagandában a hazugság annyira nyilvánvaló, hogy hazugságként felesleges; mindenki tudja, hogy hazugság, így bizonyos értelemben nem is hazugság, hiszen senki sem próbál senkit sem megtéveszteni azzal, hogy tényszerűen igaz. A fontos kérdés nem a pusztán tény igazsága vagy hamissága (a tények a szakértőkre

tartoznak, és mi tudjuk, hogy mit gondolunk róluk); a fontos pont a

a beszélő igazságtartalma, hogy a populista igazság rezonáljon. Bernard Williams (2002) úgy határozta meg az őszinteséget, mint ami az őszinteség és a pontosság egyensúlyát jelenti; a populizmus feláldozza a pontosságot az őszinteségért - de akkor az őszinteség fontosabb, mert ez az, ami regisztrálja az ember népközeliségét. A populista vezetőnek olyannyira megvan a bátorsága az igazsághoz (mindig megmondja, hogyan van), hogy még az sem számít, ha az igazság részeként történetesen szűk értelemben hazudik. Mindez azt jelenti, hogy a populisták hazugságainak leleplezése, bár önmagában véve fontos, nem igazán a populisták számára a lényeg, és a populizmussal szembeni ellenállás szempontjából sem fog sokat segíteni; ehhez pedig szükség lenne az "igazság gondozásának" valamiféle elvének megújítására, valamilyen, a legtöbb populizmusban tapasztalható, az evidenciákról szóló kijelentések és a "populista igazság" kijelentései közötti jelenlegi elhatárolódástól eltérő formában. De ez egy nagyon nagy kérdés.

Egy utolsó előtti, inkább helyi vonatkozású pont, a Brexit témáját folytatva. A népszavazások természetesen a populizmus álmái, de a népszavazások szerencsére másfajta kötelezettségeket és korlátozásokat rónak az igazság kimondására, mint a liberális demokratikus politika normális működése. A brit népszavazás mindenesetre nem pártvonalak mentén zajlott, és ez önmagában is következményekkel járt arra nézve, hogy az emberek hogyan manipulálhatták a tényeket. Azokat, akik a csatabuszt állították, kényelmesen letagadhatták a kilépő oldalon álló kollégáik (Farage például letagadta ezt), mert nem volt nyomás a pártvonal betartására. A Leave-kampány inkább koalíció volt, valójában egyfajta ripacskodás. De éppen ez volt a hatékonyságuk forrása; a Leave-kampányolók szabadon élhettek a hazugságokkal anélkül, hogy feltétlenül magukénak érezték volna azokat. Ezt sokkal nehezebb megtenni a pártpolitika kontextusában. Gyakran panaszkodunk a pártokra, de a pártok legalább (néha!) köteleznek arra, hogy felelősséget vállaljunk azért, amit mondunk; és a pártoknak természetesen a tényeket a programokhoz és a politikákhoz kell kapcsolniuk. A Leave-kampánynak nem volt szüksége programokra vagy politikára; csak arra kellett kampányolniuk, hogy az emberek nemet mondjanak. Természetesen mindezek további okai annak, hogy a népszavazások miért mélyen problematikus döntési eszközök, de talán némi vigaszt jelenthet, ha felismerjük, hogy a kampány során tapasztalt szörnyű vitaszintek, amelyek meglehetősen borzalmas fényt vetettek a szokásos politikára, nem voltak a szokásos politika. A liberális demokráciák, még a válságban lévők is, általában (remélhetőleg?) ennél jobban számon tartják a politikusokat.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a populizmust illetően derűlátóak lennénk. És mindez nem jelenti azt sem, hogy *egy* populizmusok ne lennének kifejezetten veszélyesek, sőt ijesztőek (Duterte, Trump bizonyos megtestesüléseiben), de akár csak nevetségesek (Boris), akár csak politikailag gyengék (Corbyn). Inkább arról van szó, hogy a populizmusok olyanok a demokráciának, mint a szegények a kereszténységnek; a liberális demokráciákban bizonyos mértékig mindig velünk lesznek. Az ellenszer azonban nem az, hogy visszavonuljunk a liberális értékektől, hanem az, hogy visszatérjünk ezekhez az értékekhez, újra megerősítsük, újrakonfiguráljuk őket. Mindenekelőtt a képviseleti elv újbóli megerősítésére van szükség, éppen *mint a* legjobb eszközre a valóban demokratikus döntéshozatal megvalósításához a politikai közösség egészében (mert a populizmusok mindig részlegesek és általában, enyhén szólva, kirekesztőek) (lásd Urbinati 2006). Ebben az értelemben nem maga a populizmus a probléma; vagy legalábbis nem csak a populizmus a probléma. A durvább, mélyebb probléma a képviselet legitimitásának válságában van a liberális demokráciákban. Ez az, amit meg kell oldani.

Hivatkozások

Adorno, T. (1991) Freudian theory and the pattern of fascist propaganda, in J. Bernstein szerk, *The Culture Industry*, London, Routledge.

Hennis, W. (2009) *Politics as a Practical Science*, tr. K. Tribe, London, Macmillan

Laclau, E. (2014) *On Populist Reason*, London, Verso.

Molyneux, M. & T. Osborne (2017) Populism - a deflationary view, *hamarosan*

megjelenik Muller, J-W. (2016) *Mi a populizmus?* Pennsylvania, University of

Pennsylvania Press. Riker, W.H. (1982) *Liberalism Against Populism*, San Francisco,

W.H. Freeman & Co.

Thompson, M. (2016) *Enough Said: What's gone wrong with the language of politics*, London, Bodley Head.

Thuküdidész (2013) *The War Of the Peloponnesians and the Athenians*, tr. J. Mynott, Cambridge, CUP

Urbinati, N. (2006) *A képviseleti demokrácia elvei és genealógiája*, Chicago, Chicago UP

Williams, B (2002) *Truth and Truthfulness*, Princeton, Princeton UP